

Nienależyte sprawowanie opieki. Odpowiedzialność odszkodowawcza opiekuna

Słowa kluczowe: opieka, nienależyta staranność, odpowiedzialność odszkodowawcza

1. Wprowadzenie

Tytuł III Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹, Działy I i II, poświęcone opiece i kurateli, nie kreują wprost reżimu odpowiedzialności, jaki miałyby znaleźć zastosowanie w przypadku naruszenia obowiązków opiekuna związanych ze sprawowaniem pieczy nad osobą i majątkiem osoby pozostającej pod opieką. Niemniej jednak, brzmienie art. 164, w myśl którego roszczenie osoby pozostającej pod opieką o naprawienie szkody wyrządzonej nienależytym sprawowaniem opieki przedawnia się z upływem lat trzech od ustania opieki lub zwolnienia opiekuna pozwala przyjąć, że ustawodawca przewidział tego rodzaju odpowiedzialność – chociaż przepis statuuje wyłącznie termin przedawnienia roszczeń osoby pozostającej pod opieką. Wobec wspomnianego braku unormowania odpowiedzialności opiekuna w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wydaje się, że poszukując podstaw tej odpowiedzialności, należy sięgnąć do

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r., nr 9 poz. 59).

Kodeksu cywilnego². Pojęcie „nienależytego sprawowania opieki”, czyli nienależytego wykonywania obowiązków związanych ze sprawowaniem pieczy nad osobą i majątkiem osoby pozostającej pod opieką, również wyraża pewną analogię do uregulowań tego aktu, w szczególności przepisów dotyczących zobowiązań.

W celu rozwinięcia problemu odpowiedzialności opiekuna za szkody wyrządzone wskutek nienależytego sprawowania opieki, trzeba poddać pod rozagę rodzaj i stopień staranności, jaką opiekun winien wykazywać podczas wykonywania powierzonej mu funkcji oraz dwa modele odpowiedzialności, regulowane przez Kodeks cywilny: deliktowej i kontraktowej. Ustalenie, jakie działania czy raczej zaniechania wyczerpują znamiona nienależytego sprawowania opieki, wymaga uprzedniego określenia czynności, do których bezsprzecznie opiekun jest obowiązany w związku ze sprawowaniem pieczy nad osobą i majątkiem pozostającego pod opieką.

2. Należyta staranność opiekuna

Zgodnie z art. 154 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, opiekun obowiązany jest wykonywać swe czynności z należyłą starannością, jak tego wymaga dobro pozostającego pod opieką i interes społeczny. Celem sprecyzowania zasad, jakimi winien kierować opiekun, sprawując powierzoną mu funkcję, nawiązać powinniśmy jak już wspomniano, do bliskiego pojęcia „należytej staranności”, a konsekwentnie do art. 355 § 1 Kodeksu cywilnego, zgodnie z którym dłużnik obowiązany jest do staranności ogólnie wymaganej w stosunkach danego rodzaju (należyta staranność). W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że stosunek łączący opiekuna i osobę pozostającą pod opieką „nie jest stosunkiem obligacyjnym, ponieważ brak jest elementów typowych dla tego stosunku, w tym w szczególności osoby wierzyciela, ale jest szczególnym stosunkiem cywilnoprawnym, co uzasadnia sięgnięcie do pojęcia należytej staranności, które występuje w prawie obligacyjnym”³. Należy oczywiście mieć

2 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r., nr 16 poz. 93); J. Marciniak, *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*, Warszawa 1975 s. 91 i n.

3 G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Opieka i kuratela. Komentarz do art. 145–184*, Lex 2014, komentarz do art. 154.

na uwadze, że wraz z transformacjami ustrojowymi, zmianie uległo rozumienie interesu społecznego – aktualnie interpretuje się go w oderwaniu od elementów ideologicznych⁴, a dobro podopiecznego wkomponowuje się w szeroko pojęty interes społeczny. Przeniesienie wzorca „przeciętnego dłużnika” na grunt relacji wiążącej opiekuna z osobą pozostająca pod opieką przysparza trudności i konotuje pytania czy piecza nad majątkiem i osobą pozostającego pod opieką sprowadza się do czynności zachowawczych, zabezpieczających, czy powinna jednak nosić walor staranności maksymalnej – takiej, jaką wykazują się rodzice. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że w przypadku przepisów o władzy rodzicielskiej należytą staranność ograniczono wyłącznie do zarządzania majątkiem dziecka. J. Strzebinczyk uważa więc ustawowe ujęcie kryteriów prawidłowego wykonywania opieki za optymalne, chociaż w wypadku obu instytucji – to jest opieki i władzy rodzicielskiej – warunki ich oceny oraz ramy pojęciowe są tożsame, co w rozważaniach o opiece pozwala w zakresie dobra dziecka na odesłania do obowiązków rodziców⁵.

3. Treść opieki

Opieka w rozumieniu prawa cywilnego oraz prawa rodzinnego jest instytucją powołaną w celu ochrony osób małoletnich, niepozostających z jakichkolwiek powodów pod władzą rodziców lub przysposabiającego albo też dla ochrony osób ubezwłasnowolnionych całkowicie⁶. Stosunek opieki powstaje na mocy orzeczenia sądu opiekuńczego, który to ustanawia zarówno opiekę, jak również ustanawia opiekunem konkretną osobę. Opiece towarzyszy nierozłącznie naczelną zasadą polskiego prawa rodzinnego – zasada dobra dziecka, wyrażona także w przytoczonym już art. 154 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Jest ona zarazem tym czynnikiem, który decyduje o wyborze osoby opiekuna oraz o zakresie

4 H. Dolecki, *Komentarz do art. 154*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, M. Andrzejewski, H. Dolecki, J. Haberko, A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, T. Sokołowski, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki, Lex 2013.

5 J. Strzebinczyk, [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, t. 12, M. Andrzejewski, E. Holewińska-Łapińska, T. Smyczyński, W. Stojanowska, J. Strzebinczyk, Warszawa 2011, s. 856 i n.

6 J. Marciniak J., *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 7.

jego samodzielności⁷. Na treść opieki składają się trzy podstawowe atrybuty: piecza nad osobą pupila, piecza nad majątkiem podopiecznego oraz jego reprezentowanie⁸. Przy określaniu zakresu poszczególnych atrybutów, musimy nieć na uwadze rozwiązania przyjęte w samych przepisach o opiece oraz, wobec odesłania zawartego w art. 155 § 2, odpowiednie stosowanie przepisów o władzy rodzicielskiej. Sytuacja prawa opiekuna co do zasady podlega silniejszym rygorom i ograniczeniom, aniżeli sytuacja rodziców. Zdarza się jednak, że opiekun podlega takim samym ograniczeniom, jakim podlegają rodzice (art. 101 § 3), którzy muszą uzyskać zgodę sądu opiekuńczego na dokonanie czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu⁹.

4. Piecza nad osobą pozostającego pod opieką

Pieczą nad osobą pupila – a w wyniku odesłania zawartego w art. 175 również nad ubezwłasnowolnionym całkowicie – obejmuje co do zasady całokształt starań o osobiste sprawy, przybierających przede wszystkim postać szerokiego zakresu czynności faktycznych¹⁰. W odniesieniu do osoby małoletniego, czynności te polegać będą zwłaszcza na wychowywaniu pupila i kierowaniu nim, wykazywaniu troski o jego fizyczny i duchowy rozwój, przygotowaniu go do przyszłej pracy odpowiednio do jego uzdolnień oraz, co często akcentuje się w doktrynie, zapewnieniu należytej egzystencji. Nie oznacza to konieczności absorbowania środków własnych opiekuna, chyba, że należy on do kręgu osób zobowiązanych do alimentowania podopiecznego¹¹. Nie ulega wątpliwości, że obowiązkiem opiekuna jest zapewnienie podopiecznemu ochrony przed niebezpieczeństwami¹². Opiekun powinien sprawować bieżącą opiekę nad małoletnim osobiście – tylko bowiem codzienne, osobiste kontakty, gwarantują należyte sprawowanie opieki¹³, chociaż niewykluczone, że w uzasadnionych

7 Tamże, s. 21 i n.

8 J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 857.

9 H. Dolecki, *Komentarz do art. 164, [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt.

10 J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 857.

11 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 43 i n; A. Oleszko, *Roszczenia alimentacyjne. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1984, s. 12.

12 J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 857.

13 Tamże, s. 858.

okolicznościach zasada ta dozna wyjątków. Przykładów upatrywać trzeba w samej ustawie, między innymi w art. 100 § 1 zd. 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, stosowanym w związku z odesłaniem z art. 155 § 2, statuującym możliwość zwrócenia się do sądu opiekuńczego lub innego właściwego organu władzy publicznej o zapewnienie dziecku pieczy zastępczej, jak również w uregulowaniach dotyczących dzielenia pieczy nad pupilem wraz z rodzicami, którym nie przysługuje władza rodzicielska (art. 96 § 2 oraz art. 158 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). Wskazuje się, chociaż ustawodawca nie definiuje takiego obowiązku wprost, że opiekun powinien przyjąć pupila do swojego mieszkania¹⁴.

Nie wolno zapomnieć, że uprawnienie opiekuna do kierowania dzieckiem jest skorelowane z obowiązkiem posłuszeństwa podopiecznego – z zastrzeżeniem, że opiekun ogranicza się do kar wychowawczych, jak zakaz korzystania z pewnych rozrywek. Sfera pieczy nad osobą pozostającą pod opieką rozciąga się również na decyzje kształtujące niektóre aspekty sytuacji prawnej pupila¹⁵. Od zgody opiekuna zależeć będzie dokonywana w trybie administracyjnym zmiana imienia czy nazwiska podopiecznego, uznanie małoletniego pupila oraz przysposobienie dziecka (art. 120 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego), czy rozwiązanie stosunku pracy nawiązanego przez małoletniego, mającego już ograniczoną zdolność do czynności prawnych.

Swoistość unormowań opieki nad ubezwłasnowolnionym wymaga wyłączenia elementu wychowania i posłuszeństwa oraz rozwoju, włączenia zaś elementów takich jak troska o stan zdrowia ubezwłasnowolnionego, leczenie choroby alkoholowej czy uzależnienia od narkotyków, leczenie psychiatryczne¹⁶.

Trafnie podkreśla się, że optymalna sytuacja ma miejsce wówczas, gdy, tak jak w przypadku władzy rodzicielskiej, bieżąca piecza nad osobą i majątkiem dziecka oraz piecza wynikająca z opieki prawnej skupione są w jednym ręku¹⁷.

14 M. Safjan, *Instytucja rodzin zastępczych. Problemy prawno-organizacyjne*, Warszawa 1982, s. 93.

15 J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 862.

16 T. Smyczyński, [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, t. 12, M. Andrzejewski, E. Holewińska-Łapińska, T. Smyczyński, W. Stojanowska, J. Strzebinczyk, Warszawa 2011, s. 894 i n.

17 G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., komentarz do art. 154.

5. Piecza nad majątkiem; zarząd

Badanie zagadnienia pieczy nad majątkiem pozostającego pod opieką pozwala wysunąć wniosek, że przedstawiciele nauki na ogół rozgraniczają pojęcie pieczy nad majątkiem pupila oraz poszczególnych i konkretnych zachowań składających się na wykonywanie tej pieczy w formie zarządzania majątkiem. Zdaniem J. Strzebinczyka, zarząd stanowi bowiem wybraną przez prawodawcę „jedną z możliwych techniczno-prawnych form sprawowania pieczy nad majątkiem osoby pozostającej pod opieką”¹⁸. Podobnie, J. Marciniak zauważa, że:

pojęcie pieczy nad majątkiem małoletniego oraz pojęcie zarządu tym majątkiem nie są pojęciami jednoznacznymi oraz że zarząd majątkiem małoletniego jest zasadniczym elementem pieczy nad majątkiem. (...) Zarząd majątkiem małoletniego natomiast jest kategorią o charakterze gospodarczym, występującą także w innych działach prawa cywilnego, obejmującą ogół czynności zarówno faktycznych, jak i prawnych zmierzających do zachowania substancji tego majątku, oraz jego prawidłową eksploatację. Piecza nad majątkiem jest instytucją wyłącznie prawa rodzinnego, przez którą należy rozumieć całokształt obowiązków i praw opiekuna (rodziców) dotyczących majątku dziecka (...)¹⁹.

Obowiązki opiekuna w zakresie majątku podopiecznego mogą doznawać ograniczenia. W aspekcie zarobków podopiecznego, jeżeli ów takie posiada, jak również względem przedmiotów oddanych mu do swobodnej dyspozycji, piecza opiekuna sprowadza się głównie do kontrolowania sposobu ich wykorzystania i do ewentualnego zawiadamiania sądu opiekuńczego o konieczności podjęcia interwencji w wypadku pojawienia się nieprawidłowości²⁰. Co istotne, testator czy darczyńca mogą – czy to w testamencie czy w umowie darowizny – zastrzec, że przypadające małoletniemu z tych tytułów przedmioty nie będą podlegać zarządowi opiekuna²¹. Następnie, przewidziane zostały przypadki, kiedy obowiązki opiekuna sprowadzać się będą wyłącznie do poziomu współdziałania, bez prawa nadzorowania²². Zdarzy się tak, kiedy pewne elementy majątku

¹⁸ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 862.

¹⁹ J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 68–69.

²⁰ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 862.

²¹ J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 76.

²² J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 862.

pupila zostaną powierzone zarządcy lub kuratorowi. J. Marciniak zwraca uwagę, że opiekun powinien brać udział w kontroli prawidłowości sprawowania zarządu przez zarządcę czy kuratora, dokonywanej przez sąd opiekuńczy, z zastrzeżeniem możliwości zgłaszania wniosków i postulatów, a kooperację taką uznać należy za pożądaną²³.

Chociaż w sprawowaniu opieki, w tym również wykonywaniu pieczy nad majątkiem małoletniego (odpowiednio nad majątkiem osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie), pierwszeństwo i największe znaczenie przydać trzeba kryteriom osobowym, bardzo istotne są również kryteria natury ekonomicznej²⁴. Dlatego też uważam, że działania opiekuna, jakich przedmiotem jest gospodarowanie majątkiem, powinny nosić przymiot racjonalnych, oszczędnych, produktywnych i efektywnych.

Podstaw zarządzania majątkiem małoletniego przez opiekuna należy upatrywać w art. 101 § 1 z związku z 155 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. W nauce prawa cywilnego interpretuje się pojęcie majątku w dwojaki sposób – jako ogół aktywów danego podmiotu w ujęciu węższym, ogół praw²⁵ (W. Czachórski uważa, że przez majątek w prawie cywilnym rozumie się ogół aktywów, podczas gdy pasywa ciężą na tym majątku²⁶) lub w znaczeniu szerokim – majątek jako ogół praw i obowiązków majątkowych danego podmiotu²⁷. Zarząd majątkiem obejmuje trzy płaszczyzny: zarząd faktyczny, obejmujący takie czynności jak przechowywanie, konserwowanie składników majątkowych i gospodarowanie nimi, zarząd związany z dokonywaniem czynności prawnych dotyczących majątku, pozostający w ścisłym związku z przysługującym opiekunowi prawem do reprezentacji oraz czynności o charakterze procesowym²⁸.

Opiekun jako osoba sprawująca zarząd majątkiem małoletniego, wykonująca władztwo faktyczne nad składnikami tego majątku, postrzegana

23 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 70.

24 Tamże, s. 69.

25 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 44*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, J. Ciszewski (red.), K. Jędrej, G. Karaszewski, J. Knabe, P. Nazaruk, B. Ruszkiewicz, G. Sikorski, A. Stępień-Sporek, LexisNexis 2014.

26 W. Czachórski, *Czynności prawne przyczynowe i oderwane w prawie cywilnym*, Warszawa 1952, s. 85.

27 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 44*, [w:] *Kodeks cywilny...*, dz. cyt.; T. Marciniak sugeruje, by majątek podopiecznego postrzegać w jego szerszym ujęciu, obejmującym aktywa i pasywa.

28 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 70 i n.

jest przez przedstawicieli doktryny niejednolicie. Chociaż przeważa pogląd, że jest ona dzierzycielem rzeczy wchodzących w skład majątku zarządzanego²⁹, prezentowana była również teza, że przedstawiciel ustawowy nie jest ani posiadaczem, ani dzierzycielem, lecz zastępcą w posiadaniu³⁰. Przedmiotem dzierżenia nie jest jednak abstrakcyjnie rozumiany majątek, a rzecz w rozumieniu art. 45 Kodeksu cywilnego³¹.

5.1. Obowiązki opiekuna związane z pieczę nad majątkiem

Ustawa określa wiele powinności i obowiązków opiekuna wprost. Niezwłocznie po objęciu opieki, sporządza on inwentarz majątku dziecka i przedstawia go sądowi, od którego to obowiązku sąd może opiekuna zwolnić (art. 160 § 2). Przepisy przewidują także zobowiązanie opiekuna przez sąd do złożenia do depozytu sądowego kosztowności, papierów wartościowych, i innych dokumentów należących do pupila. Interesująca wydaje się procedura postępowania z gotówką (z wyłączeniem drobnych kwot), bowiem art. 161 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jak i § 1 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 czerwca 2001 r. w sprawie zasad i trybu składania przez opiekuna w instytucji bankowej gotówki osoby pozostającej pod opieką³², formułują imperatyw złożenia gotówki w dość ściśle określonej instytucji bankowej. W myśl rozporządzenia, gotówkę osoby pozostającej pod opieką, jeżeli nie jest potrzebna do zaspokojenia uzasadnionych potrzeb tej osoby, opiekun składa w instytucji bankowej na oprocentowanym rachunku oszczędnościowym z zastrzeżeniem, że wypłata z tego rachunku następuje wyłącznie do rąk opiekuna na podstawie zezwolenia sądu opiekuńczego. W konsekwencji przyjmują, że „należyta staranność” może wymagać dbałości na poziomie nie tylko utrzymania dotychczasowego stanu rachunku, ale wręcz powiększania aktywów przy pomocy kont oprocentowanych lub oszczędnościowych. Mając na uwadze przepisy Kodeksu cywilnego, odnoszące się do związku przyczynowego i zakresu odszkodowania, konstatujemy, że

²⁹ Tamże, s. 72.

³⁰ A. Stelmachowski, *Istota i funkcje posiadania*, Warszawa 1958, s. 91 i n.; J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 73.

³¹ J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 74.

³² Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 czerwca 2001 r. w sprawie zasad i trybu składania przez opiekuna w instytucji bankowej gotówki osoby pozostającej pod opieką (Dz.U. z 2001 r., nr 64 poz. 649).

zaniechania na płaszczyźnie właściwego ulokowania pieniędzy mogłyby przecież implikować wyrządzenie szkody w zakresie utraconych korzyści, które zostałyby osiągnięte, gdyby zrealizowano warunki dyktowane przez art. 161 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 5 czerwca 2001 r. w sprawie zasad i trybu składania przez opiekuna w instytucji bankowej gotówki osoby pozostającej pod opieką. *Lucrum cessans* odpowiadałyby poziomowi oprocentowania na odpowiednim rachunku, możliwym i realnym do uzyskania przez okres sprawowania opieki, pomniejszonym odpowiednio o koszty obsługi rachunku, opłaty bankowe i ewentualne podatki.

Jeżeli małoletnie dziecko wcześniej posiadało rachunek bankowy, wypłata środków zawsze wymaga zgody sądu opiekuńczego. Gdyby jednak bank wypłacił środki opiekunowi, który nie legitymuje się zezwoleniem sądu opiekuńczego, uznaje się, że wypłacił środki osobie nieuprawnionej, co również skutkuje powstaniem odpowiedzialności odszkodowawczej³³.

Zgodnie z art. 103 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, czysty dochód z majątku dziecka powinien być przede wszystkim obracany na utrzymanie i wychowanie dziecka oraz jego rodzeństwa, które wychowuje się razem z nim, nadwyżka zaś na inne uzasadnione potrzeby rodziny. Pozyskiwanie przez opiekuna dochodów z majątku osoby pozostającej pod opieką i przeznaczanie ich na potrzeby własne opiekuna, musi być uznane za poważne naruszenie obowiązków. Poza zaktualizowaniem się roszczenia odszkodowawczego podopiecznego, przewidziana jest także interwencja sądu polegająca na zwolnieniu opiekuna ze sprawowanej przez niego funkcji (o czym szerzej w punkcie 8.).

Wspomniany już artykuł 156 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego statuuje obowiązek uzyskiwania zezwolenia sądu opiekuńczego ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego. Nauka wypracowała odmienne koncepcje albo utożsamiając „ważniejsze sprawy” z tymi, które „przekraczają zakres zwykłego zarządu”, albo różnicując te pojęcia. J. Marciniak uważa, że:

uznaniu za sprawy ważniejsze w odniesieniu do majątku spraw przekraczających zakres zwykłego zarządu nie przeczy odmienna terminologia użyta w art. 156 k.r.o. (sprawy ważniejsze) aniżeli w art. 101 § 3 tegoż kodeksu (sprawy przekraczające zakres zwykłego zarządu), gdyż pierwszy z tych

33 G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., komentarz do art. 161.

przepisów określa sprawy wymagające zezwolenia sądu opiekuńczego zarówno w stosunku do osoby, jak i majątku małoletniego, podczas gdy drugi z nich dotyczy wyłącznie spraw majątkowych³⁴.

Podobnie wypowiedział się J. Strzebinczyk:

Z kolei ważniejsze sprawy dotyczące majątku pupila utożsamiane są przede wszystkim z czynnościami przekraczającymi zakres zwykłego zarządu tym majątkiem w rozumieniu art. 101 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁵.

Warto zaakcentować odmienne stanowisko, którego zwolennicy podkreślają, że o ile sprawy przekraczające zakres zwykłego zarządu są zawsze sprawami ważniejszymi, o tyle sprawy zaliczane do spraw zwykłego zarządu nie zawsze będą przecież sprawami mniej ważnymi³⁶. Zaaprobować należy pogląd, że jakkolwiek czynność uszczuplająca majątek małoletniego stanowić będzie z całą pewnością czynność „przekraczającą zwykły zarząd” czy „ważniejszą czynność dotyczącą majątku” i niezbędna do jej skutecznego wykonania jest zgoda sądu.

6. Opiekun – przedstawiciel ustawowy

Odpowiednia staranność opiekuna rozciąga się również na obowiązek, a także i prawo reprezentowania osób pozostających pod jego opieką (art. 98 § 1 w zw. z art. 155 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). Opiekun, działając jako przedstawiciel ustawowy pozostającego pod opieką, nie musi działać osobiście – przeciwnie, pewne względy zadecydują o tym, że przy dokonywaniu pewnych czynności prawnych, w szczególności wymagających wiedzy specjalistycznej, niezbędna okaże się pomoc adwokata czy radcy prawnego, a w szerszej perspektywie, zadbanie o pomoc prawną wkomponowywać się będzie w ramy sprawowania opieki w sposób należyty.

Opiekun, jako przedstawiciel ustawowy małoletniego, uprawniony jest zarówno do dokonywania w jego imieniu czynności prawnych

³⁴ J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 78.

³⁵ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 867.

³⁶ J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 78.

(z wyłączeniem czynności, jakie z mocy przepisu lub w związku z właściwością czynności wymagają osobistego udziału osoby pozostającej pod opieką – jak zawarcie małżeństwa, uznanie dziecka), jak i do wyrażania zgody na czynności prawne dokonywane osobiście przez małoletniego o granicznej zdolności do czynności prawnych w zakresie przewidzianym przez art. 17 Kodeksu cywilnego³⁷. Opiekun zastępuje również podopiecznego postępowaniu przed sądami oraz organami administracyjnymi.

Jeżeli został ustanowiony jeden opiekun dla kilku osób, nie może on reprezentować żadnej z nich w czynnościach z innym pupilem, niezależnie od tego czy podopieczni są rodzeństwem, czy osobami obcymi³⁸. Wyłączenie obejmuje również czynności, których stronami byłyby osoba pozostająca pod opieką oraz którykolwiek krewny w linii prostej opiekuna lub jego rodzeństwo.

7. Odpowiedzialność opiekuna za szkody wyrządzone osobie pozostającej pod opieką wskutek nienależytego sprawowania opieki

Tak sformułowany problem nie odpowiada literalnemu brzmieniu unormowań kodeksowych, co zaznaczono już we wstępie niniejszego opracowania. Asumpt do naukowej debaty na płaszczyźnie istnienia i funkcjonowania instytucji odpowiedzialności opiekuna za szkody wyrządzone wskutek nienależytego sprawowania opieki, jej podstaw i postaci, dał w zasadzie cytowany art. 164 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, precyzujący jedynie termin przedawnienia roszczeń małoletniego względem opiekuna o naprawienie szkody wyrządzonej nienależytym sprawowaniem opieki. Brak unormowania zasad tego rodzaju odpowiedzialności w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego usprawiedliwia odwołanie się do reżimów odpowiedzialności kreowanych przez kodeks cywilny, to jest odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej³⁹, a w konsekwencji art. 471 oraz art. 415 Kodeksu cywilnego. S. Kalus wskazuje jednoznacznie:

³⁷ Tamże, s. 100.

³⁸ J. Strzebinczyk, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, dz. cyt., s. 864.

³⁹ J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 91 i n.; J. Ignatowicz, *Komentarz do art. 164, [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz*, J. Gajda, J. Ignatowicz, K. Pietrzykowski (red.), J. Pietrzykowski, J. Winiarz, Warszawa 2012.

Jednolite jest obecnie stanowisko doktryny dotyczące podstawy odpowiedzialności opiekuna za szkody wyrządzone podopiecznemu wskutek nienależytego wykonywania opieki. Nie stanowią jej przepisy regulujące odpowiedzialność deliktową, lecz jest to odpowiedzialność kontraktowa, wynikająca z nienależytego wykonania zobowiązań, jakie nakłada na opiekuna ustawa, a zatem oparta na art. 471 i n. k.c. (...). Jest to rozwiązanie lepsze dla osoby pozostającej pod opieką ze względu na korzystniejszy dla niej rozkład ciężaru dowodu, choć może nie być korzystne w zakresie terminów przedawnienia roszczeń i ich liczenia (...)⁴⁰.

Pomimo to według autorki, w żadnym razie nie wyłącza to odpowiedzialności opiekuna także na zasadach reżimu deliktowego – między innymi kiedy szkody zostały wyrządzone podopiecznemu wskutek zastosowania wobec niego niedozwolonych metod karcenia czy przez przywłaszczenie mienia osoby podlegającej opiece. Dopuszczalna jest także ewentualność zbiegu podstaw odpowiedzialności opiekuna⁴¹. Podobnie H. Dolecki, odnosząc się do brzmienia art. 164, konstatuje:

Sformułowanie to może *prima facie* sugerować, że chodzi wyłącznie o odpowiedzialność, która na gruncie prawa cywilnego określana jest jako odpowiedzialność kontraktowa, wynikająca z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (art. 471 k.c.). Taka konkluzja nie jest jednak zasadna, ponieważ opiekun może również odpowiadać z tytułu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym (art. 415 k.c.)⁴².

Nie bez znaczenia pozostaje kwestia pożytków, wynikających z przyjęcia koncepcji odpowiedzialności opiekuna z tytułu wyrządzonej pozostającemu pod opieką szkody, opartej na przepisach dotyczącej odpowiedzialności kontraktowej – mowa przede wszystkim o płynącym z niej domniemaniu, że nienależyte sprawowanie opieki jest następstwem okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność opiekun⁴³. Analogicznie wypowiedział się J. Strzebinczyk:

Konsekwentnie wypada przyjąć, że skoro wchodzi w tym wypadku w rachubę odpowiedzialność kontraktowa, istnieje domniemanie, że nienależyte

40 S. Kalus, *Komentarz do art. 164*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, H. Cieplą, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, K. Piasecki, M. Sychowicz, LexisNexis 2011.

41 Tamże.

42 H. Dolecki, *Komentarz do art. 164*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt.

43 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 92.

sprawowanie opieki nastąpiło z powodu okoliczności obciążających opiekuna, a wobec tego – w razie sporu – to on powinien przeprowadzić dowód przeciwny⁴⁴.

Opiekun nie będzie mógł przy tym powoływać się na fakt zatwierdzenia przez sąd opiekuńczy przedłożonych rachunków z zarządu majątkiem dziecka. Przepisy o odpowiedzialności kontraktowej będziemy stosować odpowiednio – jedynie i w takim zakresie, w jakim nadają się one do zastosowania do instytucji opieki z uwagi na jej specyfikę.

Co ciekawe, mając na uwadze ustawodawstwo historyczne, wyłącznie prawo opiekuńcze z 1946 roku w art. 16 § 2 nakazywało wprost stosowanie przepisów o czynach niedozwolonych w aspekcie odpowiedzialności odszkodowawczej opiekuna⁴⁵. Kodeks z 1950 roku nie recypował już tego unormowania. W Literaturze lat 50 (między innymi podręcznik autorstwa S. Szera) pojawiło się zapatrywanie o możliwości stosowania przepisów o czynach niedozwolonych w przypadku wyrządzenia szkody na skutek nienależytego sprawowania opieki, jednak nie spotkało się ono z szeroką akceptacją doktryny, która przychyliła się ostatecznie do koncepcji o odpowiedzialności kontraktowej⁴⁶.

7.1. Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej opiekuna

Uznanie zasadności stosowania reguł odpowiedzialności *ex contractu* w okolicznościach określonych w art. 164 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, to jest w przypadku wyrządzenia szkody na skutek nienależytego sprawowania opieki, nieodzownie wiąże się z przywołaniem wypracowanych przez naukę prawa cywilnego tradycyjnie wyodrębnianych przesłanek odpowiedzialności: niewykonanie lub nienależyte wykonanie obowiązków opiekuna, szkoda, związek przyczynowy pomiędzy faktem niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania a zaistniałą szkodą⁴⁷. Jako szkodę rozumiemy każdy uszczerbek w dobrach prawnie chronionych, z którym ustawa wiąże powstanie

44 J. Strzebinczyk, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., s. 872.

45 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 91–92.

46 Tamże, s. 92.

47 S. Kalus, *Komentarz do art. 164*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt.; podobnie: H. Dolecki, *Komentarz do art. 164*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt.

odpowiedzialności odszkodowawczej, a na który składają się, zgodnie z art. 361 § 2 Kodeksu cywilnego: strata, polegająca na zmniejszeniu aktywów lub powiększeniu pasywów, jak i utracone korzyści, czyli niepowiększenie się czynnych pozycji majątku podopiecznego, które pojawiłyby się w tym majątku, gdyby nie wystąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę⁴⁸. Zgodnie z zasadą wyrażoną art. 361 § 1 Kodeksu cywilnego, opiekun ponosi odpowiedzialność tylko w granicach tak zwanego adekwatnego związku przyczynowego, odpowiadając wyłącznie za normalne następstwa swojego działania lub zaniechania, przy czym „normalność” ta nie jest uzależniona od tego, czy dłużnik ich wystąpienie przewidywał, czy też mógł i powinien je przewidzieć, a także od innych okoliczności subiektywnych po jego stronie⁴⁹.

Nie ulega wątpliwości, że granice „należytej staranności” są nieostre. Ocena niektórych działań opiekuna wymagać będzie odwołania się do poglądów przedstawicieli nauki. Dyskurs prawniczy zaowocował wypracowaniem wielu godnych uwagi wskazówek w zakresie kwalifikacji działań opiekuna jako podjętych z należyłą starannością oraz podejmowanych w sposób nienależyty. Najbardziej interesujące z nich zasługują na przytoczenie.

Zwrócono uwagę na dyskusyjne:

zagadnienie wpływu zezwoleń sądu na dokonanie czynności w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku podopiecznego oraz wskazówek i poleceń wydawanych opiekunowi na zakres jego odpowiedzialności za szkody będące skutkiem podporządkowania się opiekuna wymienionym formom ingerencji sądu opiekuńczego w sprawowanie przez niego opieki⁵⁰.

Pojawiło się bowiem pytanie czy w sytuacji, kiedy działanie „polecone” przez sąd i zrealizowane przez opiekuna wyrzadziło szkodę, powinien on zostać pociągnięty do odpowiedzialności – i niektórzy autorzy odpowiedzieli na nie w sposób twierdzący akcentując, że orzeczenie sądu, wskazówka lub polecenie nie zastępują działania opiekuna i nie wykluczają możliwości oddziaływania przez niego na treść zarządzenia⁵¹.

48 S. Kalus, *Komentarz do art. 164*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt.

49 Tamże.

50 J. Strzebinczyk, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., s. 872.

51 B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 228 i 234; J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 94.

Argumentem, jaki przemawia za zaaprobowaniem takiego stanowiska jest fakt, że opiekun powinien wykorzystać wszelkie dostępne środki procesowe, celem zmiany zarządzenia, kiedy poweźmie przekonanie, że jest ono sprzeczne z dobrem pupila. Zdaniem J. Marciniaka:

dopiero wykorzystanie przez opiekuna wszystkich dostępnych mu dróg co do zmiany wydanego przez sąd opiekuńczy postanowienia mogłoby być uznane za nienależyte sprawowanie opieki i tym samym zwalniać opiekuna od odpowiedzialności⁵².

Autorka uważa jednak te twierdzenia za zbyt daleko idące. Związanie zarządzeniami sądu powinno, jej zdaniem, eliminować odpowiedzialność odszkodowawczą opiekuna w szczególności, kiedy szkoda powstała wskutek wykonania przez niego bezwzględnie wiążących poleceń sądu, których realizacja może być przecież egzekwowana nawet poprzez zastosowanie grzywny na podstawie art. 598 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego⁵³. Skądinąd, w takich okolicznościach, zwłaszcza kiedy szkoda powstała w związku z zarządzeniem, zaistnieć mogą określone w art. 417 § 1 lub 417 [2] Kodeksu cywilnego przesłanki odpowiedzialności Skarbu Państwa (albo innych organów opieki).

Podziela również pogląd, że od odpowiedzialności nie zwalnia opiekuna okresowe powierzenie pieczy nad dzieckiem osobom trzecim⁵⁴, co wynika z art. 474 Kodeksu cywilnego, zgodnie z którym odpowiada on, jak za własne działanie lub zaniechanie, za działania i zaniechania osób, którym powierzył wykonywanie opieki.

Należy przyznać, że podjęta przez opiekuna czynność jest czynnością dokonaną z należyłą starannością także wtedy, gdy nie osiągnięto zamierzonego celu, jeżeli tylko była ona motywowana dobrem małoletniego i interesem społecznym⁵⁵. J. Marciniak opisuje przykład opiekuna, który zawarł z instruktorem uzasadnioną zdolnościami małoletniego umowę o naukę gry na fortepianie lub tańca, a którą to umowę następnie rozwiązano ze względu na stan zdrowia dziecka – wówczas, jego zdaniem, czynność zostałaby dokonana z należyłą starannością. Inaczej przedstawiałaby się natomiast sytuacja, gdyby kurs został przerwany wskutek zmiany warunków

52 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 94–95.

53 J. Strzebinczyk, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., s. 873.

54 Tamże.

55 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 93.

materiałnych małoletniego – wówczas opiekun wykazałby się należyłą starannością dopiero wówczas, gdyby wyczerpał wszelkie dostępne drogi uzyskania potrzebnych środków, nie wyłączając pomocy państwowej⁵⁶.

Za bezdyskusyjne uznać trzeba, że stosowanie niedozwolonych metod karcenia wypełnia znamiona sprawowania opieki w sposób nienależyty⁵⁷. Naganne zachowania opiekuna rozpatrywane będą nie tylko w aspekcie odpowiedzialności za nienależyte wykonanie zobowiązania, ale również przez pryzmat przepisów karnych – kiedy dojdzie do porzucenia pupila (art. 210 Kodeksu karnego⁵⁸) lub fizycznego czy psychicznego znęcania się nad podopiecznym (art. 207 Kodeksu karnego).

Na ocenę stopnia staranności opiekuna nie ma najmniejszego wpływu fakt, że opiekun wykonuje swoje obowiązki nieodpłatnie, ani też fakt, że w poszczególnych przypadkach opiekun może on pobierać wynagrodzenie za sprawowany zarząd majątkiem dziecka, jeśli wymaga on znacznych nakładów pracy⁵⁹.

J. Marciniak zwraca uwagę na roztropność i ostrożność jaką winien kierować się opiekun, bowiem odpowiada on:

za szkodę wyrządzoną małoletniemu zarówno wtedy, gdy szkoda powstała wskutek dokonywanych przez opiekuna w imieniu małoletniego czynności prawnych, jak i wtedy, gdy szkoda powstała wskutek czynności dokonywanych przez małoletniego za zgodą opiekuna. Opiekun odpowiada również za szkodę wyrządzoną małoletniemu w drodze czynności faktycznej⁶⁰.

Rygory odpowiedzialności opiekuna obejmują także szkodę wyrządzoną przez osoby, którymi posługuje się on przy wykonywaniu swoich obowiązków – czyli przykładowo te, którym powierzono zarząd gospodarstwem lub warsztatem małoletniego⁶¹. Nie sposób również całkowicie wykluczyć kwestii odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną małoletniemu przez niego samego w rezultacie braku wystarczającego dozoru ze strony opiekuna. J. Marciniak, którego refleksje już wielokrotnie zostały przywołane w niniejszym opracowaniu, postawił pytanie czy odpowiedzialność opiekuna

56 Tamże.

57 J. Strzebinczyk, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., s. 873.

58 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88 poz. 553).

59 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 93–94.

60 Tamże, s. 95.

61 Tamże.

zaktualizuje się w przypadku pozostawienia podczas urlopu małoletniego bez odpowiedniej kontroli, co spowoduje – przykładowo – eksperymentowanie z ogniem i spalenie nieruchomości lub gospodarstwa, wchodzącego w skład majątku pozostającego pod opieką. Ustosunkowując się do zagadnienia wskazał, że odpowiedź twierdząca wynika z celu opieki:

już sam fakt nałożenia na opiekuna odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez pozostającego pod opieką osobie trzeciej wydaje się wskazywać, że opiekun ponosi również odpowiedzialność za szkodę, jaką wyrządził sam sobie małoletni, jeżeli jest to następstwem nienależytego sprawowania opieki. (...) Brak nadzoru jest zaś niczym innym jak zaniechaniem, którego dopuścił się opiekun, a więc nienależytym wykonaniem zobowiązania⁶².

Przykłady modyfikacji zakresu odpowiedzialności można mnożyć. Przedmiotem rozważań stała się także sytuacja przyczynienia się poszkodowanego podopiecznego – w większym lub mniejszym stopniu – do powstania lub zwiększenia szkody. Kwestię tę reguluje art. 362 Kodeksu cywilnego – jeżeli poszkodowany przyczyni się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia ulegnie odpowiedniemu zmniejszeniu, stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron. Małoletni, pozostający pod opieką, który przyczynił się zarówno do powstania, jak i zwiększenia szkody wyrządzonej mu przez sprawcę, poniesie wszak szkodę, albowiem nie otrzyma pełnego odszkodowania, zaś przyczynienie się małoletniego będzie na ogół uważane za następstwo nienależytego wykonania przez opiekuna swoich obowiązków. Głos zabrała w tej materii E. Łętowska⁶³, konstatując, że w okolicznościach wyżej opisanych opiekun nie jest zobowiązany do zapłaty odszkodowania. Jej zdaniem, art. 164 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego odnosi się do szkody wyrządzonej w majątku małoletniego, opierając odpowiedzialność opiekuna na przepisach o odpowiedzialności kontraktowej, natomiast przyczynienie się małoletniego do powstania wyrządzonej mu szkody zasadać się będzie wyłącznie na odpowiedzialności *ex delicto*⁶⁴. Twierdzenia te poparł J. Marciniak⁶⁵.

62 Tamże, s. 96.

63 E. Łętowska, *Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody*, „Nowe Prawo” 1965, z. 2, s. 130–142.

64 Tamże.

65 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 98; autor nie zgadza się jednak z E. Łętowską, jakoby obowiązek naprawienia przez opiekuna szkody wyrządzonej

Rzeczywiście, nałożenie na opiekuna zbyt daleko idącej odpowiedzialności wywarłoby negatywny, jeśli nie destrukcyjny, wpływ na postrzeganie instytucji opieki oraz jej funkcjonowanie. Reżim odpowiedzialności oraz skala roszczeń służyć mają nie wywołaniem obaw przed objęciem funkcji opiekuna, a usprawnianiu systemu oraz dbałości o wrażliwe relacje między opiekunem a pozostającym pod opieką. Niektórzy autorzy nie dopatrują się w przepisach o opiece obowiązku zachowania „szczególnej” staranności. G. Jędrejek wskazuje, że miernik należytej staranności jest traktowany w sposób obiektywny i abstrakcyjny, co oznacza, że nienależyta staranność można zarzucić dłużnikowi wówczas, jeżeli zachowałby się inaczej niż oczekiwalibyśmy od „przeciętnego” dłużnika⁶⁶. Oznacza to, że nie zachowa należytej staranności opiekun, który postąpi inaczej niż postąpiłby „przeciętny” opiekun. Owa „przeciętność” również podlega interpretacji i raczej nie można rozumieć jej w sposób dosłowny. W postanowieniu z dnia 6 stycznia 1975 roku Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, że ocena należytego wykonywania przez opiekuna jego wyłącznie pod kątem zaspokojenia bieżących potrzeb dziecka (w szczególności w zakresie jego utrzymania) jest niewystarczająca, bowiem nie uwzględnia wszystkich aspektów rozwoju dziecka i nie bierze pod uwagę wszystkich okoliczności jego sytuacji, pomijając momenty wychowawczego oddziaływania⁶⁷.

8. Nadzór nad sprawowaniem opieki

Sprawowanie opieki, będącej relacją szczególną i wrażliwą, wyposażone zostało w system zabezpieczeń przed naruszeniami obowiązków czyli przed nienależytym sprawowaniem opieki. Wobec faktu, że zarząd majątkiem małoletniego stanowi wariant zarządu majątkiem cudzym, podlega zwiększonemu nadzorowi sądu opiekuńczego, jako czynnika kontrolnego, doradczego, a w pewnych przypadkach i decydującego⁶⁸. Charakterystyczna zasada nadzoru sądu opiekuńczego nad działalnością opiekuna odróżnia najbardziej opiekę od władzy rodzicielskiej, co do której ustawodawca nie

małoletniemu wynikał z art. 164 – ten normuje bowiem jedynie termin przedawnienia roszczeń małoletniego względem opiekuna o naprawienie szkody.

66 G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., komentarz do art. 154.

67 Postanowienie SN z dnia 6 stycznia 1975 r., III CRN 440/74, Lex nr 7636.

68 J. Marciniak, *Treść i sprawowanie...*, dz. cyt., s. 70 i n.

przewidział z góry konieczności kontrolowania, ze względu na naturalne uczucie miłości do dziecka, będące gwarantem należytego wykonywania obowiązków nałożonych na rodziców względem potomstwa (formy ingerencji określają art. 109–111 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego)⁶⁹. Nadzór nad sprawowaniem opieki regulują art. 165–168. W świetle ich brzmienia, sąd opiekuńczy wykonuje nadzór nad sprawowaniem opieki, zaznajamiając się bieżąco z działalnością opiekuna oraz udzielając mu wskazówek i poleceń. Sąd opiekuńczy może żądać od opiekuna wyjaśnień we wszelkich sprawach należących do zakresu opieki oraz przedstawiania dokumentów związanych z jej sprawowaniem. Opiekun obowiązany jest nadto, w terminach oznaczonych przez sąd opiekuńczy, nie rzadziej niż co roku, składać sądowi sprawozdania dotyczące osoby pozostającego pod opieką oraz rachunki z zarządu jego majątkiem. Jeżeli zaś dochody z majątku nie przekraczają prawdopodobnych kosztów utrzymania i wychowania pozostającego pod opieką, sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna od przedstawiania szczegółowych rachunków z zarządu – w wypadku takim opiekun składa tylko ogólne sprawozdanie o zarządzie majątkiem. Sąd opiekuńczy bada sprawozdania i rachunki opiekuna pod względem rzeczowym i rachunkowym, zarządza w razie potrzeby ich sprostowanie i uzupełnienie oraz orzeka czy i w jakim zakresie rachunki zatwierdza. Co bardzo istotne, zatwierdzenie rachunku przez sąd opiekuńczy nie wyłącza odpowiedzialności opiekuna za szkodę wyrządzoną nienależytym sprawowaniem zarządu majątkiem. Postanowienie zatwierdzające rachunek można jednak uznać za jeden z elementów nadzoru o charakterze akceptacyjnym⁷⁰. Rolą sądu jest wydawanie odpowiednich zarządzeń w przypadku zaistnienia okoliczności, jakie świadczyłyby o nienależytym sprawowaniu opieki przez opiekuna.

Instrumenty nadzoru odnaleźć można również w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. Sąd jest uprawniony wszakże do żądania od opiekuna wyjaśnień w każdej sprawie dotyczącej opieki oraz przedłożenia dokumentów związanych z jej sprawowaniem. Zarządzenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego przez kuratora (lub zasięgnięcia informacji właściwej jednostki pomocy społecznej) przewidziano w art. 570 [1] Kodeksu postępowania cywilnego, celem ustalenia danych dotyczących małoletniego – jak zachowanie się, warunki wychowawcze, sytuacja bytowa czy przebieg nauki. W spektrum narzędzi stosowanych przez

69 J. Strzebinczyk, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, dz. cyt., s. 874.

70 Tamże, s. 878.

sąd, jako podmiot aktywnie uczestniczący w procesie sprawowania opieki, wchodzi też wydawanie wskazówek i poleceń, a nawet wymierzanie grzywny (art. 598 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego).

Sąd Najwyższy zaprezentował stanowisko że „czynność prawna dotycząca majątku małoletniego, dokonana przez przedstawiciela ustawowego bez uprzedniego zezwolenia władzy opiekuńczej wymaganego przez przepisy art. 58 § 1 i art. 85 KR, jest nieważna (art. 41 POPC z 1950 r.) i nie może być konwalidowana”⁷¹ – odpowiednikiem przywołanego art. 85 jest obecnie art. 101 § 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Podobnie, w postanowieniu z dnia 19 września 1967 r. Sąd Najwyższy wywiódł, że „dokonanie czynności przewidzianych w art. 156 KRO bez uprzedniego uzyskania zezwolenia sądu opiekuńczego, jako sprzeczne z przepisami bezwzględnie obowiązującymi, powoduje nieważność czynności opiekuna (art. 58 par. 1 KC)”⁷². W związku z treścią art. 58 Kodeksu cywilnego, pole manewru wytyczone przez ustawodawcę wydaje się być nawet nieco szersze – z nieważnością mielibyśmy do czynienia również wówczas, gdyby czynności opiekuna nosiły ślady sprzeczności z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2).

Tak skonstruowany schemat możliwości sądu sprzyja orientacji co do potencjalnych (albo rzeczywiście zaistniałych) nadużyć opiekuna oraz niwelowaniu ryzyka wystąpienia szkody będącej następstwem nienależytego sprawowania opieki. Konsekwentnie, niezwłoczna reakcja sądu powinna wyprzedzać zaktualizowanie się roszczenia odszkodowawczego osoby pozostającej pod opieką.

9. Przedawnienie roszczeń osoby pozostającej pod opieką o naprawienie szkody

W doktrynie wskazuje się, że przewidziany w art. 164 trzyletni termin przedawnienia roszczeń odszkodowawczych pupila przeciwko opiekunowi dotyczy – co wynika z jego brzmienia – tylko odpowiedzialności *ex contractu*. Termin ten liczy się od dnia od ustania opieki lub zwolnienia opiekuna. Roszczenia *ex delicto* przedawniają się zaś z upływem terminów przewidzianych w art. 442 [1] Kodeksu cywilnego, to jest

71 Uchwała SN z dnia 24 czerwca 1961 r., I CO 16/61, OSN 1963, Nr 9, poz. 187.

72 Postanowienie SN z dnia 19 września 1967 r., III CR 177/67, OSNC 1968/6/104.

z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia z zastrzeżeniem, że termin ten nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę⁷³. Jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Bieg tych terminów, w odróżnieniu od trzyletniego terminu przewidzianego przez art. 164, ulega na mocy art. 121 pkt 2 Kodeksu cywilnego zawieszeniu przez czas sprawowania przez opiekuna opieki. W przypadku wyrządzenia szkody na osobie, przedawnienie nie może skończyć się wcześniej, aniżeli z upływem trzech lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia, zaś przedawnienie roszczeń osoby małoletniej w sytuacji wyrządzenia szkody na osobie nie może skończyć się wcześniej aniżeli z upływem lat dwóch od uzyskania przez nią pełnoletniości.

Roszczenia pozostającego pod opieką niezwiązane ze sprawowaniem opieki – a nie sposób wykluczyć, że takie powstaną – podlegają przedawnieniu na zasadach ogólnych, to znaczy z upływem terminu właściwego właściwym dla danego typu roszczeń.

10. Wnioski

Obowiązki związane z pieczą nad osobą i majątkiem poznającego pod opieką formułowane są przez ustawę wprost, albo też dookreślane przez dorobek nauki prawa oraz judykaturę. Należyte sprawowanie opieki wymaga odwołania się do wzorców zachowań, którymi powinni kierować się rodzice. Stopień staranności, jakim wykazuje się opiekun podczas sprawowania swojej funkcji, dotyczy nie tylko wykonywania zadań wskazanych w przepisach prawa, ale również sposobu ich podejmowania. W literaturze zwraca się uwagę na troskę o osobę podopiecznego oraz rzetelność i gospodarność w zakresie zarządzania majątkiem. Sprawowanie opieki w sposób nienależyty, niezadośćuczynienie zobowiązaniu – a stosunek opieki stanowi

73 K. Pietrzykowski, *Komentarz do art. 164*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, J. Gajda, K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, Legalis 2015.

zobowiązanie nałożone na opiekuna przez sąd – wiąże się z jednej strony z zaktualizowaniem się instrumentów nadzoru sądowego, z drugiej zaś z odpowiedzialnością odszkodowawczą. Badanie problemu pozwala na konstatację, że dyskurs akademicki przyjął w zasadzie jednolite stanowisko: odpowiedzialność opiekuna z tytułu wyrządzonej małoletniemu szkody opiera się na przepisach dotyczących odpowiedzialności kontraktowej, z zastrzeżeniem pełnej dopuszczalności ponoszenia przez opiekuna odpowiedzialności z tytułu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Tak ujęte rozwiązanie uznano za najkorzystniejsze dla małoletniego, między innymi ze względu na domniemania prawne i rozkładu ciężaru dowodu. Przedstawione założenie zawiera pewną regułę, nie wykluczając jednocześnie stosowania przepisów kreujących odpowiedzialność za czyny niedozwolone, gdyby miały okazać się pożyteczniejsze, skuteczniejsze dla pozostającego pod opieką. Poglądy i konkluzje przedstawione powyżej odzwierciedlają pewien teoretyczny model i wzorzec podnoszenia roszczeń na wypadek zaistnienia uchybień w sprawowaniu opieki. Nie ma obecnie podstaw by twierdzić, że skala naruszeń staranności w wykonywaniu pieczy nad osobą i majątkiem małoletnich, czy analogicznie osób ubezwłasnowolnionych całkowicie, jest znaczna. Przeciwnie, roszczenia osób pozostających pod opieką o naprawienie szkody wyrządzonej nienależytym sprawowaniem opieki stosunkowo rzadko stają się przedmiotem rozważań polskich sądów, co pozwala przyjąć, że na ogół opiekunowie wykonują swoje obowiązki z należyta starannością. Orzecznictwo ukształtowane na tle art. 164 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie należy do obszernych. Przykłady nieuczciwości czy też nieprawidłowości oczywiście się zdarzają. Dotyczą jednak, co jest zauważalne po zwłaszcza po przeanalizowaniu linii orzeczniczej w zakresie art. 154 i 156, materii skuteczności zawartych przez opiekunów umów, mających za przedmiot elementy majątku osoby pozostającej pod opieką, czy też uzyskiwania przewidywanych przez ustawę zezwoleń sądu, nie zaś zachowań tak radykalnych, jak celowe uszczuplanie majątku pozostającego pod opieką, czy przywłaszczanie składników jego majątku.

Bibliografia

Czachórski W., *Czynności prawne przyczynowe i oderwane w prawie cywilnym*, Warszawa 1952.

- Dolecki H., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, M. Andrzejewski, H. Dolecki, J. Haberk, A. Lutkiewicz-Rucińska, A. Olejniczak, T. Sokołowski, A. Sylwestrzak, A. Zielonacki, Lex 2013.
- Ignatowicz J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz*, J. Gajda, J. Ignatowicz, K. Pietrzykowski, J. Pietrzykowski, J. Winiarz (red.), Warszawa 2012.
- Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Opieka i kuratela. Komentarz do art. 145–184*, Lex 2014.
- Kalus S., [w:] *Kodeks Rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, H. Ciepła, B. Czech, T. Domińczyk, S. Kalus, K. Piasecki, M. Sychowicz, LexisNexis 2011.
- Łętowska E., *Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody*, „Nowe Prawo” 1965, z. 2.
- Marciniak J., *Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim*, Warszawa 1975.
- Nazaruk P., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, J. Ciszewski (red.), K. Jędrejek, G. Karaszewski, J. Knabe, P. Nazaruk, B. Ruszkiewicz, G. Sikorski, A. Stepien-Sporrek, LexisNexis 2014.
- Oleszko A., *Roszczenia alimentacyjne. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1984.
- Pietrzykowski K., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, J. Gajda, K. Pietrzykowski, Warszawa 2015.
- Safjan M., *Instytucja rodzin zastępczych. Problemy prawno-organizacyjne*, Warszawa 1982.
- Smyczyński T., [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, t. 12, M. Andrzejewski, E. Holewińska-Łapińska, T. Smyczyński, W. Stojanowska, J. Strzebinczyk, Warszawa 2011.
- Stelmachowski A., *Istota i funkcje posiadania*, Warszawa 1958.
- Strzebinczyk J., [w:] *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System Prawa Prywatnego*, t. 12, M. Andrzejewski, E. Holewińska-Łapińska, T. Smyczyński, W. Stojanowska, J. Strzebinczyk, Warszawa 2011.
- Walaszek B., *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r., nr 9 poz. 59).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1964 r., nr 43 poz. 296).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r., nr 16 poz. 93).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88 poz. 553).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 czerwca 2001 r. w sprawie zasad i trybu składania przez opiekuna w instytucji bankowej gotówki osoby pozostającej pod opieką (Dz.U. z 2001 r., nr 64 poz. 649).

Orzecznictwo

Uchwała SN z dnia 24 czerwca 1961 r., I CO 16/61, OSN 1963, Nr 9, poz. 187.
Postanowienie Sn z dnia 19 września 1967 r., III CR 177/67, OSNC 1968/6/104.
Postanowienie SN z dnia 6 stycznia 1975 r., III CRN 440/74, Lex nr 7636.

ABSTRACT

ALEKSANDRA GŁOWACKA

Improper performance of guardian duties. Non-contractual legal guardian liability

Title III of The Family and Guardianship Code, section I and II, which refer to guardianship and curatorship, do not create directly regime of liability which would be applied in case of improper performance of guardian duties connected with exercising guardianship over a person and their property. However, wording of the article 164, according to which claim of a person under the guardianship for the compensation of loss incurred as a result of improper performance of guardian duties, shall be barred after three years from cessation of a guardianship or exemption from exercising guardianship duties, allows to accept that the legislator has foreseen such kind of liability, although provision of article 164 considers only the limitation period of claims of a person under the guardianship.

The present study exhibits views of doctrine and jurisprudence within the area of compensatory liability of the guardian and the framework of due diligence they should demonstrate when exercising guardian duties.

Eventually, the issue of judicial supervision of exercising the guardianship has been discussed.